

2024-09-26

Till Klimat- och näringslivsdepartementet
kn.remissvar@regeringskansliet.se
alexandra.venander@regeringskansliet.se
jonathan.andersson@regeringskansliet.se

Remissvar från Aktion Räd Vätern på promemorian ”Snabbare processer enligt miljöbalken för att stärka det militära försvaret”, KN2024/01391

Det korta remissvaret:

Ja, miljöprocesserna bör gå snabbare. Men försämra inte kvalitén. Försvarsledningen måste inse att dess berättigande beror på att den kan försvara inte bara ett territorium utan även människorna som bor där, deras hälsa och livsmiljö. Det militära försvaret kan inte stärkas genom att sänka miljökraven och därmed till exempel förorena dricksvattentäkten Vätern. Försvaret måste istället lära sig skydda viktig infrastruktur, inte minst förutsättningarna för livsmedelsproduktion och dricksvattenförsörjning.

Regeringen och de statliga myndigheterna måste precis som andra aktörer följa lagstiftningen. Alla ska vara lika inför lagen. Det är på grund av att Sverige är en rättsstat, där människor har inflytande och demokratiska rättigheter, som landet är värt att försvara.

Promemorian bör därför läggas till handlingarna utan åtgärd. Istället bör miljökompetensen förstärkas och ta plats i högsta försvarsledningen. Med förbättrad analysförmåga inom försvarsmyndigheterna och i Regeringskansliet, samt krav på kompletta och realistiska tillståndsansökningar, kan miljöprövningarna ta en bråkdel av den tid som idag används. Aktion Räd Väterns mångåriga erfarenhet visar nämligen att det är brister i försvarsorganisationerna, samt brister i Regeringskansliets överprövning, som gör att processerna drar ut på tiden.

Till exempel tog det nästan *sju år* för Försvarsmakten att komma in med en komplettering angående Karlsborgs militära flygplats. Flygskjutmålet Hammaren har i skrivande stund legat på regeringens bord och väntat i *fem år, sju månader och tjugo dagar*.

Tillstånds- och tillsynsmyndigheternas resurser, kapacitet och kompetens bör också stärkas. Inte minst gäller det Försvarsinspektören för hälsa och miljö, FIHM.

Det längre remissvaret:

Aktion Rädda Vätterns engagemang i remissarbetet handlar i första hand om promemorians förväntade effekter på människor och natur i Vätterbygden. Föreningen har lång erfarenhet av de miljöprovningar som initierats på grund av Försvarmaktens krav på att utöka användningen av Vättern som skjutfält och flygövningsområde.

Aktion Rädda Vättern anser att nu gällande miljölagstiftning, med stöd av viktiga EU-direktiv, utgör ett nödvändigt regelverk för att skydda människors hälsa och bevara livsavgörande ekosystem. Tyvärr har vi sett att *tillämpningen* av regelverket ibland brister. Särskilt gäller det tillämpningen av ramvattendirektivet och livsmiljödirektivet. Samma sak kan sägas om miljöbalkens första och andra kapitel.

Vi anser att det har tagit oacceptabelt lång tid för myndigheter och domstolar att implementera den moderniserade lagstiftningens syften. Mark- och miljödomstolen i Vänersborg och Länsstyrelsen Västra Götaland har dock under det dryga decennium som Aktion Rädda Vättern deltagit aktivt i miljöprovningar som berört Vättern, tagit steg i rätt riktning. Vi har även noterat att Försvarsinspektören för hälsa och miljö (FIHM) fått förstärkningar, även om resurserna tycks vara långt ifrån vad som krävs för dagens uppgifter.

Ett problem som försvarets miljöprovningar delar med andra stora miljöpåverkande projekt är obalansen mellan sökandens resurser och myndigheternas kompetens (här länsstyrelserna resp. FIHM). Försvarmakten, Fortifikationsverket och Försvarets materielverk anlitar internationella konsultbolag som får bra betalt för att lägga fram partsinlagor. Om dessa konsultbolag redovisar obekväma sanningar riskerar de att inte få nya jobb. För att matcha de stora konsultbolagen borde tillstånds- och tillsynsmyndigheterna ha motsvarande resurser så att de kan anlita oberoende och opartiska specialister inom aktuella områden för att snabbt och sakligt kunna granska de underlagsrapporter som konsulterna presenterar.

Promemorians förslag, att i praktiken skapa ett miljöjuridiskt undantagstillstånd för försvarsverksamheter under fem år, är bokstavligt talat livsfarligt. Utan krav på gedigen miljöprovning av utomstående, självständiga och kompetenta miljömyndigheter riskerar försvaret att skapa irreversibla miljö- och hälso-problem. Utan öppenhet och demokratisk förankring genom allmänhetens deltagande i miljöprovningar i enlighet med Århuskonventionen riskerar Försvarmakten också att försvaga militärens helt avgörande resurs: folkets stöd.

ARV:s remissvar är därför:

- Lägg promemorian "Snabbare processer enligt miljöbalken för att stärka det militära försvaret" till handlingarna utan åtgärd. Försämra inte lagstiftningen.

Ett säkrare sätt att få snabbare, effektivare och dessutom lagenliga tillståndsprocesser, är att stärka både tillstånds- och tillsynsmyndigheternas kompetens och kapacitet.

Av erfarenhet vet vi dock att det absolut effektivaste sättet att undvika långa processer som till slut leder till avslag, eller borde leda till avslag, är att öka miljökompetensen i försvarsledningen (Försvarmaktens miljöprovningseenhet) och motsvarande resurser i Regeringskansliet. Det är dessa två instanser som i särklass bidrar till långa handläggningstider och som tyvärr också orsakar miljöskadliga åtgärder och beslut.

Exemplet Karlsborgs flygplats

Miljöbalken trädde i kraft 1999-01-01. Det innebar bland annat att den typ av flygverksamhet som då pågick på Karlsborgs flygplats invid Vättern skulle anmälas och få bestämda miljövillkor. Försvarsmakten tog nästan **tre år** på sig att lämna in en anmälan 2001-11-01.

Försvarsmaktens anmälan hade så stora brister att den egna tillsynsmyndigheten, som då gick under namnet Generalläkaren, krävde en komplettering. Först **nästan sju år senare**, 2008-06-26, lämnade Försvarsmakten in den efterfrågade kompletteringen.¹

När kompletteringen sent omsider lämnades in insåg Generalläkaren att flygplatsverksamheten, bland annat på grund av dagvattenhanteringen i närheten av Vättern, krävde en tillståndsprövning. Det tog **nästan ett år** för Generalläkaren att 2009-06-17 skicka ett föreläggande till försvarsledningen att söka tillstånd. Ytterligare **ett år och fyra månader** passerade innan Försvarsmakten 2010-10-29 lämnade in tillståndsansökan till Länsstyrelsen Västra Götaland.

Ansökan blev trots nästan **ett och halvt års** förberedelser inte komplett. Länsstyrelsen begärde tre gånger att Försvarsmakten skulle redovisa en alternativ lokalisering av hela eller delar av den utökade verksamheten, i enlighet med 6 kapitlet i miljöbalken om miljökonsekvensbeskrivningar. Men Försvarsmakten vägrade. 2012-02-13 svarade försvarsledningen att ”redovisning av alternativ inte är behövlig.” Försvarsmakten krävde att prövningen skulle ske på befintlig ansökan utan att uppfylla miljöbalkens bestämmelser.

Från det att miljöbalken år 1999 krävde miljöprövning av Karlsborgs flygplats tog det alltså **drygt 14 år** innan Försvarsmakten kunde leverera ett slutligt underlag som tillståndsmyndigheten kunde ta ställning till. När det väl stod klart tog det länsstyrelsen **fyra månader** att fatta beslut. Eftersom Försvarsmakten inte uppfyllde kravet i 6 kap. miljöbalken, avvisade Länsstyrelsen ansökan 2012-06-14.²

Försvarsmakten överklagade Länsstyrelsens beslut. Mark- och miljödomstolen i Vänersborg tog sedan **fyra månader och tre veckor** på sig, inklusive sommarsemestern, att 2012-11-08 skicka ett yttrande³ till regeringen som avslutades med:

”I förevarande fall finner domstolen att en redovisning i miljökonsekvensbeskrivningen av alternativa platser för hela eller delar av den utökade verksamheten och alternativa utformningar av verksamheten hade varit befogad om ansökan avsett motsvarande utökning för en civil flygplats. I sådant fall hade det därför varit korrekt av miljöprövningsdelegationen att, sedan kompletteringsföreläggande inte efterkommit, avvisa ansökan. Då domstolen inte bör göra försvarspolitiska eller militärstrategiska avvägningar får frågan huruvida MKB:n uppfyller gällande krav överlämnas till regeringen utan tillstyrkan eller avstyrkan.”

Mark- och miljödomstolen var alltså snabb men i Regeringskansliet blev ärendet liggande. Först **drygt fyra år senare**, 2016-12-14, meddelade regeringen ett beslut i ärendet. Regeringen biföll Försvarsmaktens överklagande – i strid med miljöbalkens bestämmelser –

¹ <https://www.aktionraddavattern.se/forsvarsmaktens-komplettering-av-anmalan-2008/>

² <https://www.aktionraddavattern.se/lansstyrelsen-avvisar-ansokan-kbg-flygplats/>

³ <https://www.aktionraddavattern.se/mark-och-miljodomstolens-yttrande-ang-kbgs-flygplats/>

och upphävde Länsstyrelsens avvisningsbeslut och lämnade tillbaka ärendet till Länsstyrelsens miljöprövningsdelegation för ny behandling.

PFAS-föroreningarna upptäcktes

Under regeringens långa handläggningstid hade miljöskandalen med PFAS-förgiftade flygplatser runt om i Sverige börjat rullas upp. Hösten 2013 hade PFAS även upptäckts på Karlsborgs flygplats. Trots detta lämnade Fortifikationsverket 2014-04-28 in en ansökan om dränering av landningsbanan och sänkning av grundvattennivån, alltså en begäran om dispens och tillstånd för markavvattning. *Utan att nämna att flygfältet var kontaminerat av de så kallade evighetskemikalierna.*

Fortifikationsverket skrev i ansökan:

”Vid samtalet [med Länsstyrelsen Västra Götaland] framkom att samråd med andra parter inte krävs då åtgärden inom verksamhetsområdet endast berör en fastighetsägare/verksamhetsutövare. Vidare bedömdes det inte heller behövas någon miljökonsekvensbeskrivning (MKB).”⁴

Snart kröp det dock fram att grundvattnet under Karlsborgs flygplats innehöll bland de högsta halter av PFOS som uppmätts i Sverige: 2 300 000 ng/L. Miljö kvalitetsnormen för recipienter som Bottensjön och Vättern är 0,65 ng/L.

Det krävdes alltså definitivt en miljökonsekvensbeskrivning och Fortifikationsverket tvingades att självmant dra tillbaka sin ansökan. Verket tog sedan **drygt fyra och ett halvt år** på sig att komma in med en ny ansökan daterad 2018-12-10. Detta försenade givetvis även Forsvarsmaktens tillståndsansökan om utökad flygverksamhet. Dagvattenhanteringen är ju en viktig del i prövningen av en flygplats.

Genväg blev senväg

Samtidigt, sommaren 2018, försökte försvaret tjuvstarta dräneringen. Mitt under semestern, 2018-07-24, lämnade Fortifikationsverket in en anmälan till FIHM om utbyte av enbart bankantsdräneringen. Man ryckte alltså ut en del av flygfältets dränering och försökte få ett snabbt beslut av sin egen tillsynsmyndighet i syfte att kunna påbörja renoveringen av landningsbanan på den vattensjuka och PFAS-förorenade flygplatsen. En sådan uppdelning av miljöprövningen strider i sig mot miljöbalkens regler, vilket är särskilt tydligt när det som i detta fall även innebär påverkan på ett Natura 2000-område. Se Högsta domstolens prejudikat ”Bungemålet”.⁵

Nu gick det jämförelsevis snabbt att godkänna Fortifikationsverkets planer på att börja gräva i den PFAS-förorenade marken, men det blev också helt fel. Efter bara lite **drygt två månader** kom FIHM:s beslut.⁶ Anmälan att dränera landningsbanan godkändes av FIHM utan åtgärd den 1 oktober 2018. Utan sanering och utan rening.

Hade ingen reagerat hade PFAS-förgiftat grundvatten pumpats ut i Vätterns vattenskyddsområde **utan rening i sex år** räknat fram till dagens datum. Men här fanns en miljöorganisation, Aktion Rädda Vättern, som upptäckte vad som var på gång och överklagade

⁴ Sid. 3 i Ansökan om dispens och tillstånd enligt miljöbalken, Karlsborgs flygplats – Dränering av Airside. <https://www.aktionraddavattern.se/ansokan-2014-angaende-markavvattning-karlsborgs-flygplats/>

⁵ <https://www.aktionraddavattern.se/bungedomen/>

⁶ <https://www.aktionraddavattern.se/forsvarsinspektoren-godkanner-utan-atgard/>

FIHM:s godkännande till regeringen. Vätternvårdsförbundet informerades och meddelade regeringen att samråd inte hade skett.⁷ En lantbrukare vars marker och vattendrag tvingas ta emot flygfältets föroreningar överklagade också till regeringen.

Regeringen beslutade efter **nio månaders** funderingar att inhibera FIHM:s beslut.⁸ En inhibition borde naturligtvis ha kunnat komma betydligt snabbare. Efter ytterligare **nästan två år** och efter att ha lyssnat på expertmyndigheterna upphävde regeringen 2021-06-17 FIHM:s beslut att godkänna bankantsdräneringen.⁹ Naturvårdsverket, Sveriges geologiska undersökning, Statens geotekniska institut, Kemikalieinspektionen, alla hade med relativt **kort handläggningstid** påpekat att Vättern inte får förorenas med mer PFAS. Dokumenten finns på Aktion Rädda Vätterns hemsida.¹⁰

Regeringens skäl för att upphäva godkännandet av dräneringsprojektet utan föregående sanering var dock enbart administrativa: FIHM hade använt fel paragrafer och inte hållit något samråd med berörd gränsgranne.

Länsstyrelsens tillstånd

Trots pågående prövning av bankantsdräneringen gav Länsstyrelsen 2020-01-10 dispens och tillstånd till den större markavvattningen.¹¹ **Allt för snabbt alltså** och utan att invänta regeringens beslut om bankantsdräneringen. Nu hade dock Fortifikationsverket tvingats att till Länsstyrelsen redovisa en mindre reningsanläggning för dräneringsvatten från den sydvästra banänden. Det gick inte längre att dölja att vattnet därifrån skulle vara kontaminerat. Fortfarande hävdade försvaret att resten av dräneringsområdet var opåverkat. Länsstyrelsens villkor i dispensbeslutet innebar att vattenströmmar med olika PFAS-innehåll skulle separeras och hanteras var för sig.

Redan året innan länsstyrelsens vattenavdelning givit denna dispens för markavvattningen beslutade Länsstyrelsens miljöprövningsdelegation 2019-02-06 – mot bättre vetande – att ge tillstånd till femdubblingen av flygverksamheten på Karlsborgs PFAS-förorenade flygplats.¹² Regeringen hade ju tvingat Länsstyrelsen att återuppta prövningen trots bristande miljökonsekvensbeskrivning. Frågan om PFAS-föroreningarna nämndes bara i tillståndets villkor som en punkt om fortsatta utredningar.

Ny ansökan om bankantsdränering

Efter regeringsbeslutet att upphäva FIHM:s godkännande av bankantsdräneringen anmälde Fortifikationsverket sina dräneringsplaner igen, **fyra månader** senare 2021-10-22. Sedan tog det FIHM **drygt två år** att fatta ett nytt beslut om godkännande.¹³ Regeringen tog sedan ytterligare **fyra månader** på sig att besluta att varken miljöorganisationer eller den lantbrukare som direkt får sina marker förgiftade av försvarets PFAS-utsläpp, hade någon talerätt.¹⁴

⁷ <https://www.aktionraddavattern.se/vatternvardsforbundets-synpunkter-pa-bankantsdranering/>

⁸ <https://www.aktionraddavattern.se/regeringen-stoppar-bankantsdraneringen-pa-karlsborgs-flygplats/>

⁹ <https://www.aktionraddavattern.se/regeringen-stoppar-tjuvstart-av-dranering-av-pfas-fororenad-flygplats/>

¹⁰ <https://www.aktionraddavattern.se/dokument/forsvaret-flygplatsen/>

¹¹ <https://www.aktionraddavattern.se/lansstyrelsen-ger-dispens-och-tillstand-till-markavvattning-kgbs-flygplats/>

¹² <https://www.aktionraddavattern.se/lansstyrelsen-sager-ok-till-femdubbling-vid-kbgs-flygplats/>

¹³ <https://www.aktionraddavattern.se/nytt-godkannande-fran-fihm-av-bankantsdraneringen/>

¹⁴ <https://www.aktionraddavattern.se/regeringen-godkanner-bankantsdraneringen-genom-icke-beslut/>

En av anledningarna till att det tog lång tid för FIHM att granska det andra försöket att tjuvstarta bankantsdräneringen var att FIHM insåg att det egentligen var Försvarsmakten, och inte Fortifikationsverket, som var verksamhetsutövare när det gällde dagvattenhanteringen. FIHM begärde att Försvarsmakten då skulle ge en fullmakt till Fortifikationsverket att hantera frågan. Men Försvarsmakten vägrade. Istället skrev Försvarsmakten till FIHM 2022-03-07 följande:

”Försvarsmakten uppfattar det dock som att bankantsdräneringen inte medför någon miljöpåverkan av betydelse överhuvudtaget, och anser att åtgärden inte utgör miljöfarlig verksamhet. Utbyte av bankantsdräneringen är en fastighetsförvaltningsåtgärd.”¹⁵

Försvarsmaktens uppfattning är alltså att grävningar i kraftigt PFAS-förorenad mark inte utgör miljöfarlig verksamhet. Det säger väldigt mycket om riskerna med att låta Försvarsmakten sköta miljöfrågorna utan inblandning av utomstående.

Det är bevisligen regeringens, FIHM:s och Fortifikationsverkets långsamhet och inkompetenta handläggning som leder till att beslut om bankantsdräneringen tar så lång tid. Från 2018-07-24 till 24-03-14, **nästan sex år**. Varken Länsstyrelsen eller Mark- och miljödomstolen prövar anmälningsärendet. Det som var tänkt att bli en genväg blev en senväg. Men det är inte slut där...

Falsk information och åtalsanmälan

Strax innan regeringen tog sitt beslut att vägra behandla överklagan i bankantsärendet fick Aktion Rädda Vättern reda på att Fortifikationsverket undanhållit uppgifter om kraftiga PFAS-föroreningar i marken även i den nordöstra delen av flygfältet. Föroreningarna fanns i det område som enligt beslutade villkor ska kunna dräneras utan någon rening av dräneringsvattnet. Det visade sig dessutom att uppgifterna om de kraftiga PFAS-föroreningarna i nordöst varit kända **ett år och fyra månader innan** Fortifikationsverket lämnade in sin förnyade anmälan om bankantsdränering. Proverna togs 2020-06-20. FIHM underrättades först 2023-11-14, det vill säga **nästan tre och ett halvt år** försent och två dagar innan FIHM godkände bankantsdräneringen under förutsättning att den nordöstra delen av flygfältet inte var förorenad.

Men FIHM reagerade inte. Först när Aktion Rädda Vättern 2024-04-02 påtalade för FIHM att det handlade om misstänkta miljöbrott började FIHM fundera på vad som hänt. Trots att lagen föreskriver att misstänkta miljöbrott ska anmälas till åklagaren *skyndsamt* funderade FIHM i ytterligare tre månader innan en åtalsanmälan lämnades in 2024-07-04, totalt nästan **åtta månader för sent**.

Åklagaren var dock mycket snabb. **Fyra arbetsdagar** senare 2024-07-10 beslutade åklagaren att *inte* inleda förundersökning. FIHM:s beskrivning av de misstänkta brotten var kanske otillräckliga men åklagarens motivering – att risken att förorena en dricksvattentäkt för hundratusentals människor inte hade något allmänt intresse – var definitivt förhastad. När Aktion Rädda Vättern beskrev de misstänkta miljöbrotten lite mer utförligt tog åklagaren upp det som en ny anmälan. Något beslut i ärendet från åklagarens sida har ännu i skrivande stund (2024-09-26) inte levererats.

¹⁵ <https://www.aktionraddavattern.se/forsvarsmakten-ofarligt-att-grava-i-pfas-foro-renad-mark/>

Mark- och miljödomstolens hantering

Länsstyrelsens båda beslut, tillståndet till femdubbling av flygverksamheten och dispensen för markavvattningen, överklagades av både Försvarsmakten och Fortifikationsverket. Besluten överklagades även av kommuner, miljöorganisationer och enskilda sakägare. Mark- och miljödomstolen har därför granskat ärendena och lämnat yttrande till regeringen angående både beslutet att tillåta en femdubbling av flygverksamheten på Karlsborgs flygplats och beslutet att tillåta markavvattning (dränering och grundvatten-sänkning), av det PFAS-förorenade flygfältet.

Domstolen tog **ett år och fyra månader** på sig att granska femdubblingsbeslutet och knappt **tio månader** på sig att granska markavvattningsbeslutet. Ärendena hanterades delvis parallellt så tidsförskjutningen för båda ärendena – som enligt lagen egentligen borde hanteras i ett gemensamt beslut – blev sammanlagt **ett år och åtta månader**.

Mark- och miljödomstolens yttranden är på 145 sidor (femdubblingsbeslutet) respektive 50 sidor (markavvattningsbeslutet). Yttrandena är väl underbyggda. **Slutsatsen i båda ärendena är att länsstyrelsens beslut bör upphävas och tillståndsansökningarna avvisas.**

Regeringen tar åter lång tid på sig

I Regeringskansliet blev dessa två ärendena liggande i **fyra år och två månader**. När regeringsbesluten kom var de på 10 sidor vardera och avslog alla överklaganden från kommuner, miljöorganisationer och enskilda. Regeringen gick däremot Försvarsmakten och Fortifikationsverket till mötes i några väsentliga punkter. Regeringsbesluten gick alltså direkt emot mark- och miljödomstolens yttranden och saknade helt miljömässiga motiveringar. Riskerna för skador på människor och miljö kommer att öka på grund av regeringsbesluten – om inte Högsta förvaltningsdomstolen i sin rättsprövning upphäver dem.

Rättsprövning i Högsta förvaltningsdomstolen

Besluten om femdubbling av flygverksamheten har nu vunnit laga kraft. Besluten om dränering av det PFAS-förorenade flygfältet och sänkning av grundvattennivån på en plats där rekordhöga PFAS-halter har uppmätts har också vunnit laga kraft. Fortifikationsverket har nu erkänt att markavvattningen och bankantsdräneringen hör ihop och arbetet ska nu utföras i en gemensam entreprenad. Fortifikationsverket har dessutom meddelat FIHM att man planerar att avvika från markavvattningens beslutsvillkor att separera vattenströmmar med olika föroreningsgrad. Det skulle med stor säkerhet innebära en kraftigt minskad effektivitet i reningen. Hur detta ska kunna ske utan att Länsstyrelsens miljöprövningsdelegation engageras är tveksamt. *Fortfarande vägrar de ansvariga att sanera flygplatsens källzoner innan grävningsarbetet påbörjas.*

Aktion Rädda Vättern har anmält regeringsbesluten att godkänna flygverksamheten och dräneringsplanerna till Högsta förvaltningsdomstolen för rättsprövning. En muntlig föredragning ägde rum i Stockholm 2024-05-08. Domstolen har i skrivande stund (2024-09-26) inte fattat några beslut.

Föreningens ansökningar om rättsprövning finns på Aktion Rädda Vätterns hemsida.

- Femdubblingen av flygverksamheten: <https://www.aktionraddavattern.se/komplettering-till-rattsprovning-i-hfd-utokad-flygverksamhet/>
- Markavvattningen: <https://www.aktionraddavattern.se/komplettering-till-rattsprovningen-i-hfd-markavvattning/>

Exemplet Flygskjutmålet Hammaren

Parallellt med miljöprövningarna av verksamheten på Karlsborgs flygplats har även flygskjutmålet Hammaren strax söder om Karlsborgs flygplats varit föremål för miljöprövning. Ansökan gäller planer på kraftigt utökade skjutningar ute i sjön Vättern. Men försvaret har haft svårt att bestämma sig för hur mycket verksamheten skulle utökas.

Idag finns ett gammalt tillstånd från 1997, före miljöbalken införande, att under 20 dagar skjuta 1 000 skott i Vättern utanför Enebågens populära badplats.

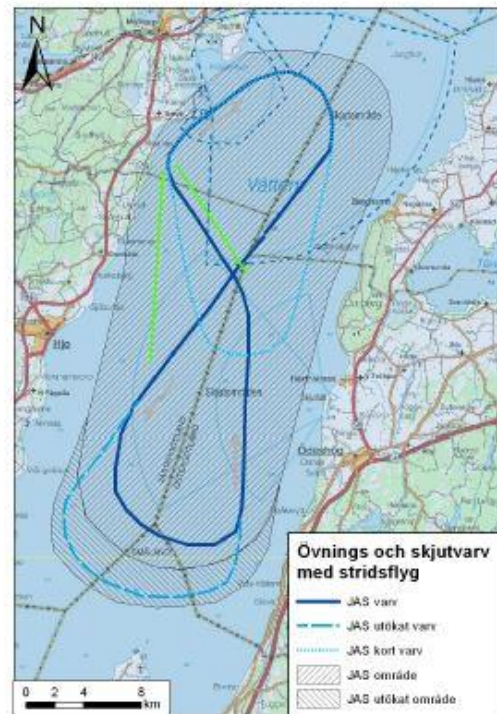
I samrådsunderlag 2010-09-14 ville man under 80 dagar skjuta 412 000 skott (382 000 finkaliber + 30 000 grovkalibrig), plus 150 raketer Örak, 10 000 raketer s-rak, 100 robotar max 15 kg sprängämnesvikt, 4 500 facklor och 13 000 remsor.

Ett drygt halvår senare 2011-04-05 kom försvaret med ett nytt samrådsunderlag. Nu ville man under 80 dagar skjuta 348 000 skott (320 000 finkaliber + 28 000 grovkalibrig). Plus 150 raketer och 13 000 remsor och 4000 facklor.

Ytterligare ett år senare, 2012-04-13, hade ansökan bantats till att under 50 dagar skjuta 69 000 skott + 150 raketer.

Ansökan var dock fortfarande så ofullständig att Länsstyrelsen tvingades kräva omfattande kompletteringar.¹⁶

Efter ännu ett år lämnade Försvarsmakten in en konsultrapport från Calluna daterad 2013-04-09.¹⁷ Förvarsledningen hade kanske inte läst rapporten men den visade att vissa av de fågelarter som skulle skyddas enligt Vätterns status som Natura 2000-område inte skulle tåla den massiva beskjutningen av området som Försvarsmakten ville bedriva.

När Länsstyrelsen insåg att skjutningarna skulle komma att skada de värden som Natura 2000 skulle skydda enligt både fågeldirektivet och art- och habitatdirektivet försökte miljöprövningsdelegation överlämna ärendet till regeringen i enlighet med 7 kap. 29 § miljöbalken. Regeln säger att om skada kan uppkomma på ett Natura 2000-område måste regeringen ge tillåtelse och det får endast ske under vissa bestämda förutsättningar.¹⁸

Regeringen skickade emellertid tillbaka ärendet till Länsstyrelsens utan åtgärd. Länsstyrelsen tvingades hantera ansökan trots att man var väl medveten om att riskerna

¹⁶ <https://www.aktionraddavattarn.se/lansstyrelsen-kraver-kompletteringar-av-forsvaret/>

¹⁷ <https://www.aktionraddavattarn.se/callunas-rapport-om-paverkan-pa-fagellivet/>

¹⁸ <https://www.aktionraddavattarn.se/lansstyrelsen-vill-overlamna-till-regeringen-pga-skada-pa-naturen/>

att bryta mot gällande EU-direktiv var uppenbara. Länsstyrelsen bad om ytterligare kompletteringar från Försvarsmakten för att ett tillstånd skulle kunna utfärdas.¹⁹

Försvarsmaktens kompletteringar inkom 2015-01-23.²⁰ Naturvårdsverket fick hela det omfattande materialet på remiss och svarade **efter tre månader**, 2015-04-27, med ett omfattande och tydligt svar:

”Naturvårdsverket anser att underlaget är bristfälligt och det går därför inte säkert att bedöma hur Natura 2000-områdena kommer att påverkas. Det går dock inte att utesluta en skadlig påverkan. Baserat på det befintliga underlaget kan tillstånd enligt 7 kap. 28 § MB därför inte lämnas.”²¹

Lite **drygt ett år senare**, 2016-05-18, och säkert under mycket vånda, gav Länsstyrelsen tillstånd att skjuta i Vättern från stridsflyg 30 dagar om året.²² Länsstyrelsen försökte rädda situationen genom att göra tillståndet tidsbegränsat: den 31 december 2026 skulle verksamheten upphöra.

Försvarsmakten överklagade beslutet. Även kommuner, miljöorganisationer och många enskilda överklagade beslutet.

Nu hamnade alltså ärendet på bordet hos Mark- och miljödomstolen i Vänersborg. Försvarsmakten skickade en ny rapport om påverkan på fågellivet till domstolen 2017-01-13. Rapporten var skriven av Sturnus, expert på att skrämja bort fåglar från flygplatser. Sturnus rapport kritiserade både Callunas tidigare rapport samt Naturvårdsverkets ställningstagande att Natura 2000-värdena kan skadas. Sturnus slutsats var att det är fåglarna som är problemet, inte den militära flygverksamheten över Vättern:

”För såväl den civila som militära luftfarten har fåglar visat sig utgöra en stor säkerhetsrisk. Kollisioner mellan fåglar och flygplan är allmänt förekommande och kan leda till allt från försenade/inställda flygningar till omfattande materiella skador. /.../ Den militära flygverksamheten föregår ofta på lägre höjder än den civila och planen riskerar därmed att kollidera med fåglar under hela flygningen. /.../ Trots omfattande miljömanipulering och aktiva skräminselinsatser har flygets fågelproblem visat sig svåra att hantera ur ett flygsäkerhetsperspektiv...” (Sid. 7)

Mark- och miljödomstolen insåg också att underlaget för Länsstyrelsens beslut var undermåligt och krävde kompletteringar. Försvarsmakten tog **tre månader** på sig att svara och inkom med ett material som fortfarande inte levde upp till kraven. Domstolen måste ännu en gång begära in kompletterande material. Denna gång tog Försvarsmakten **nästan 7 månader** på sig att inkomma med kompletteringen 2018-10-16.

Mark- och miljödomstolen skickade sedan sitt yttrande till regeringen, 19-02-06, efter ytterligare **knappt fyra månaders** handläggning. Yttrandet förordade att tillståndet skulle vara tidsbegränsat eftersom det inte var långsiktigt hållbart. Försvarsmakten borde, enligt domstolen, inleda en avvecklingsprocess av skjutmålet Hammaren under kommande tioårsperiod.

¹⁹ <https://www.aktionraddavattern.se/lansstyrelsen-kraver-ytterligare-uppgifter/>

²⁰ <https://www.aktionraddavattern.se/komplettering-hammaren/>

²¹ <https://www.aktionraddavattern.se/naturvardsverkets-yttrande-2015/>

²² <https://www.aktionraddavattern.se/lansstyrelsens-tillstand-till-hammaren-2016/>

”Viss osäkerhet föreligger således i fråga om vilka risker för spridning av giftiga tungmetaller och organiska ämnen som skjutverksamheten ger upphov till. Domstolen ser nu, mot bakgrund av svårigheten att helt undanröja alla rimliga vetenskapliga tvivel kring riskerna förknippade med att tillföra ovan nämnda ämnen till Vättern, inte hur en prövning med tillämpning av miljöbalkens beviskrav och försiktighetsprincip skulle kunna leda till att verksamheten kan godtas långsiktigt.” (Sid. 47, M 2374-16.)

Sedan dess har ärendet legat på Regeringskansliets bord, i **snart fem år och åtta månader**.

SLUTSATS

Denna översiktliga genomgång av den kvartssekellånga prövningen av Karlsborgs flygplats invid Vätterns strand visar att promemorians förslag att göra tillståndspliktiga verksamheter till anmälningsärenden inte gör miljöprövningarna särskilt mycket snabbare. Det som idag gör prövningen utdragen och ineffektiv är framförallt försvarsmyndigheternas egen långsamhet och bristande miljökompetens, kombinerad med fleråriga långbänkar i Regeringskansliet.

Det står också klart att om promemorians förslag hade tillämpats i prövningen av militär verksamhet i, över och runt Vättern hade irreversibla miljöskador inträffat. Anledningen till att berörda kommuner, miljöorganisationer och sakägare fått möjlighet att tillföra ärendena viktig information, som dessutom medfört vissa väsentliga ändringar i de planerade verksamheterna, har ofta byggt på att tillgång funnits till Länsstyrelsens öppna diarieregister. FIHM har undanhållit information och ibland inte ens informerat de närmaste sakägarna.

Att radikalt försämra miljöprövningarna för den militära verksamheten, genom att bland annat låta bli att göra specifika miljöbedömningar, kan komma att slå tillbaka på Försvarsmaktens möjlighet att ”värna vår säkerhet, frihet, självständighet och handlingsfrihet”, (citerat från promemorians första mening).

Hänvisningar görs på sidan 19 i promemorian till att Ryssland den 24 februari 2022 ”inledde en folkrättsstridig, oprovocerad och oförsvarlig fullskalig invasion av Ukraina.” Det är allmänt omvitnat att Ukrainas motståndskraft mot invasionen till stora delar har byggt på det ukrainska folkets försvarsvilja. Om svenskt försvar under fredstid skadar de egna medborgarnas hälsa och livsmiljö lär även försvarsviljan skadas. Utan folkligt stöd, inget starkt försvar.

Detta har även Nato insett där Sverige numera är medlem. Nato har identifierat sju civila förmågor, så kallade [NATO Baseline Requirements for National Resilience](#) (NBR), som är särskilt prioriterade områden för att stärka den civila motståndskraften. En av dessa sju förmågor är: ”Resilienta system för livsmedels- och dricksvattenförsörjning.”

Vättern är en dricksvattentäkt för hundratusentals människor och dessutom en resurs för jordbruk, djurhållning och ett antal stora livsmedelsindustrier som är beroende av rent vatten. Att tillåta att Vättern i ökad grad används som skjutfält

och flygövningsområde strider mot Nato:s NBR, särskilt om det sker utan den kvalitetskontroll som en korrekt prövning enligt gällande miljölagstiftning kan innebära.

Promemorian bör därför läggas till handlingarna utan åtgärd. Istället bör miljökompetensen förstärkas och ta plats i högsta försvarsledningen. Med förbättrad analysförmåga inom försvarsverksamheterna och i Regeringskansliet, samt krav på kompletta och realistiska tillståndsansökningar, kan miljöprövningarna ta en bråkdel av den tid som idag används. Aktion Rädda Vätterns mångåriga erfarenhet visar att det är brister i försvarsorganisationerna, samt Regeringskansliets otillräckliga resurser och kompetens för överprövning, som i första hand gör att processerna drar ut på tiden.

Elisabeth Lennartsson
Ordförande
AKTION RÄDDA VÄTTERN

Christer Haagman
Miljöjuridisk talesperson
AKTION RÄDDA VÄTTERN